

אוניברסיטת בר-אילן

תפיסת המוות בקרב ילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה בהשוואה להתפתחות תקינה

שלהבת מושקוביץ

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית-הספר לחינוך של
אוניברסיטת בר-אילן

תשע"ט

רמת גן

תקציר

רקע. מחקרים רבים עוסקים בתפיסת המוות בקרב ילדים עם התפתחות תקינה לעומת זאת, בקרב ילדים עם אוטיזם בכלל ובתפקוד גבוה בפרט, הספרות חסרה במיוחד. תפיסת המוות הינה תהליך מורכב ורגשי הכולל את הטמעתן של חמש עובדות ביולוגיות – חמשת רכיבי המוות: הכרחיות, אוניברסאליות, אי הפיכות, הפסקה (או חוסר תפקוד) וסיבתיות (Jaakkola & Slaughter, 2002; Speece & Brent, 1992). הבנה של תפיסת המוות נרכשת לאורך ההתפתחות (למשל, Hunter & Smith, 2008) וידועה ככזאת המקושרת להתפתחותם של תפקודים קוגניטיביים תומכים כגון תפיסת זמן, יכולת שימור, יכולת שפתית וכדומה (למשל: אורבך, 1987; סמילנסקי, 1981; Jenkins & Cavanaugh, 1986; Slaughter & Griffiths, 2007). כמו כן, גם ידע ביולוגי המתבטא, בין היתר, בהכרת איברי גוף מרכזיים ובהבנה של תפקודים ותהליכים שונים בגוף האדם, נמצא מקושרים להבנה של תפיסת מוות בוגרת יותר (Jaakkola & Slaughter, 2002).

ממחקרים בקרב אוכלוסיות מיוחדות כגון לקויי למידה ומוגבלת שכלית עולה כי קיימת הבנה חלקית בלבד של מושג המוות בהתאם לתפקוד הקוגניטיבי וההסתגלותי שלו (למשל, McEvoy, McEvoy, Ried, & Guerin, 2002; MacHale, & Tierney, 2012). בקרב ילדים עם אוטיזם נמצאו מחקרים המראים על הנמכה של תפקודים קוגניטיביים המקושרים ו/ או משפיעים על תפיסת המוות כגון: יכולת שימור (Bashrin, 2015), תפיסת זמן (Allman & Falter, 2015), יכולת שפתית (Froehlich et al., 2012; Pexman et al., 2011) והבנה וידע ביולוגי של צורות החיים (Gopnik, Capps, & Meltzoff, 2000).

מטרות המחקר. מטרתנו במחקר זה היא בראש ובראשונה היא להבין כיצד ילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה ($IQ > 75$) תופסים את מושג המוות בדגש על רכיביו הקוגניטיביים, ובהשוואה לאוכלוסייה טיפוסית מותאמת. בנוסף לכך, מחקר זה בחן את הקשר בין תפיסת המוות ליכולות קוגניטיביות המקושרות לתפיסת המוות, בקרב ילדים על הספקטרום האוטיסטי וכן בקשר בין ידע ביולוגי לתפיסת מוות.

השערות. למחקר הנוכחי מספר השערות: ראשית שיערתי כי ימצאו הבדלים בידע הביולוגי בין קבוצות המחקר כך שאלו יהיו מונמכים יותר בקרב ילדים עם אוטיזם בהשוואה לילדים עם התפתחות תקינה. בנוסף שיערתי כי ימצאו הבדלים בתפיסת המוות הכללית ובכל אחד מרכיבי תפיסת המוות (הכרחיות, אוניברסאליות, אי הפיכות, חוסר תפקוד וסיבתיות) בין קבוצות המחקר

כך שאלו יהיו מונמכים יותר בקרב ילדים עם אוטיזם בהשוואה לילדים עם התפתחות תקינה. כמו כן, שיערתי כי ימצא קשר בין רכיבי תפיסת המוות לתפקודים הקוגניטיביים. השערה נוספת עסקה בקשר בין חומרת הלכות (שאלון SCQ; Le Couteur et al., 1989) ותפיסת המוות. שיערתי כי ככל שהלקות חמורה יותר כך תפיסת המוות לקויה יותר. ולבסוף, שיערתי כי ליכולות קוגניטיביות כגון יכולת שפתית, אינטליגנציה תהיה תרומה ייחודית בניבוי תפיסת המוות בקרב נבדקים בעלי התפתחות תקינה ונבדקים עם אוטיזם בתפקוד גבוה.

שיטה. במחקר השתתפו 47 משתתפים בכיתות א' – ג': 22 נבדקים עם אוטיזם בתפקוד גבוה ו-25 נבדקים בעלי התפתחות תקינה. משתני הרקע (חומרת הלכות האוטיסטית, מצב סוציו אקונומי, התנסות באבל ואובדן, הגיל הכרונולוגי ורמת האינטליגנציה) נאספו במבדקי הערכה ובשאלון רקע להורים במהלך המחקר. לאחר קבלת אישור הורים להשתתפות ילדם במחקר וכן קבלת הסבר אודות המחקר, כל תלמיד השלים סוללת מבחנים שערכה 45 דק' עד שעה וחצי וכללה שני חלקים מרכזיים אשר הועברו בסדר קבוע לכל הנבדקים: בחלקו הראשון הועברו מבחן אינטליגנציה (Raven, Court, & Raven, 1977) ומבחן פיבודי (שפה) (Dun & Dun, 1997). חלקו השני של הריאיון כלל את המבחנים הבאים: משימת שימור כמות, בחינת תפיסת רצף הזמן, ריאיון גוף האדם (לבחינת הידע הביולוגי) וריאיון תפיסת המוות.

תוצאות. בהתאם להשערות המחקר, נמצא כי הידע הביולוגי ככלל, והידע הביולוגי באשר לתפקוד, בפרט הינו גבוה יותר במובהק בקרב נבדקים עם התפתחות תקינה בהשוואה לנבדקים עם אוטיזם. בנוסף לכך, קיימים הבדלים בין קבוצות המחקר בהבנת תפיסת החיים (life theorizers), תפיסת המוות הכללית ובארבעה מתוך חמישה מרכיבי תפיסת המוות (הכרחיות, אי הפיכות, חוסר תפקודיות וסיבתיות למעט אוניברסאליות). בכל המדדים הללו קבוצת הניסוי (ילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה) נמצאו נמוכים יותר בהשוואה לאוכלוסייה בעלי התפתחות תקינה. באופן ספציפי יותר נמצא כי בעוד שרוב הנבדקים בעלי התפתחות תקינה היו בעלי הבנה טובה של תפיסת המוות, רוב הנבדקים עם אוטיזם היו בעלי הבנה חלקית של תפיסת המוות הכללית. הסברים חלופיים להעדר ההבדלים במדד האוניברסאליות הורחבו בגוף העבודה. עוד נמצא, בדומה להשערות המחקר, כי קיימים קשרים מובהקים בין רכיבי המוות ותפיסת המוות הכללית לתפקודים קוגניטיביים שונים (יכולת שימור, הבנת שפה, שימור כמות, רצף זמן, ידע ביולוגי ותפיסת חיים). ככל שהתפקוד הקוגניטיבי של הנבדקים גבוה יותר, כך הם תופסים טוב יותר את המוות. הקשר היחיד אשר לא נמצא מובהק סטטיסטית הינו הקשר בין ההישגים של הנבדקים באינטליגנציה לבין מרכיב תפיסת המוות – חוסר תפקודיות. מדובר בממצא חשוב שמדבר על קשר ישיר בין תפיסת

המוות לפרופיל הקוגניטיבי של האדם. שאר המחקרים שנמצאו בספרות עוסקים בקשר זה באופן עקיף או חלקי.

כמו כן, ובדומה להשערתי קיים קשר שלילי מובהק סטטיסטית בין חומרת הלקות של הנבדקים עם האוטיזם לבין המדד הכללי של תפיסת המוות כך שככל שחומרת הלקות של הנבדקים עם האוטיזם גבוהה יותר, כך תפיסת המוות של הנבדק לקויה יותר. ממצא זה יכול לרמז על כך שהבנה של מושג המוות קשורה למאפיינים אוטיסטים (הבנת מצבים חברתיים ורגשיים סביב נושא המוות) מעבר ליכולותיהם הקוגניטיביות.

לבסוף נמצא כי בקרב קבוצת האוטיזם המשתנה הדמוגרפי – מצב סוציו אקונומי משפיע על תפיסת המוות ותורם מעל מחצית להסבר שונותו. כך שככל שהמצב הסוציו-אקונומי של הנבדק גבוה יותר, כך תפיסת המוות שלו טובה יותר. בנוסף לכך, יכולת שימור הכמות ניבאה עוד כעשרה אחוזים לשונות של תפיסת המוות. לעומת זאת, בקרב נבדקים בעלי התפתחות תקינה יכולת השימור ניבאה מעל מחצית מהסבר שונותה של תפיסת המוות ומבחן רייבן (Raven et al., 1977) (הבוחר אינטליגנציה) תרם עוד כעשרים אחוזים לשונות תפיסת המוות בקרב קבוצה זו. נראה כי מעבר לעובדה כי יכולת השימור (יכולת קוגניטיבית בסיסית) מהווה בסיס להבנת תפיסת המוות בקרב שתי קבוצות המחקר קיימים הבדלים משמעותיים בין הקבוצות. ניתן לשער כי ילדים עם קשיים ומאוכלוסיות מיוחדות נמצאים מלכתחילה בעמדת פתיחה נמוכה יותר מבחינת קידום התפתחותם ולכן כאשר מצב סוציו אקונומי נמוך בבתים אלו, עלול להוביל להנמכה בהתפתחותם הכללית, ההתפתחות הקוגניטיבית ובפרט תפיסת המוות.

מסקנות. המחקר הנוכחי מהווה נדבך נוסף בהבנתנו את אוכלוסיית האוטיזם בכלל ובפרט ילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה. ייתכן כי התפיסה החלקית/ המונמכת שנמצאה קשורה בקשר כלשהו לכך שילדים, מתבגרים ומבוגרים עם אוטיזם הינם בעלי סיכון גבוה יותר להתאבדויות. לפיכך, נראה כי התערבות חינוכית ו/ או הורית לקידום תפיסת המוות בקרב ילדים אלו קריטית ויכולה לסייע לגבש הבנה בוגרת יותר של מושג המוות והתמודדות בריאה יותר עם מצבי אובדן ואבל. התערבות חינוכית יכולה לשפר את ידיעתם של ילדים בתפיסת המוות. מעבר לכך, שיח הורים – ילדים המתקיים באופן מותאם, מכיל ונגיש יכול לעזור לילדים לגבש תפיסה ביולוגית נכונה יותר של מושג המוות, להפיג חששות שעולות מן הנושא ולענות לשאלות ילדיהם.